

Aleksander Rombowski

Wydawcy Wielkiego Kancjonału Wrocławskiego z roku 1673

Pamiętnik Literacki : czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce
literatury polskiej 45/3, 212-234

1954

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

II. MATERIAŁY I NOTATKI

ALEKSANDER ROMBOWSKI

WYDAWCY WIELKIEGO KANCJONAŁU WROCŁAWSKIEGO Z ROKU 1673

W roku 1670 wyszedł dla ewangelików Mały, a w trzy lata później Wielki Kancjonał Wrocławski. Karta tytułowa tego ostatniego głosiła: *Doskonały kancjonał [!] polski zawierający w sobie pieśni, hymny, i psalmy krześcijańskie, z toruńskich, gdańskich, królewieckich, starszych i nowszych kancjonałów zebrane i częścią poprawione a z przydatkiem świeżo przetłumaczonych piosneczek także katechizmu i modlitew ś., nawet i rejestrów potrzebnych Bogu w Trojcy Ś. jedynemu na chwałę, a Kościołowi prawowiernemu na zbudowanie [=Doskonały kancjonał].* Wydrukowane w Brzegu przez Krzysztofa Tschorna Roku Pańskiego 1673.

Całość stanowi klocek wydawniczy, składający się z kancjonału i katechizmu. Ten ostatni nosi osobny tytuł: *Katechizm od D. Marcina Luthera z Pisma Ś. zebrany, a z niemieckiego na polskie przetłumaczony, z przydaniem niektórych pytań i odpowiedzi dla dziatek także i modlitew ś. różnym czasem i ludziom służących* (w Brzegu wydłoczony u Krzysztofa Tschorna. Roku Pańskiego MDCLXXIII).

Utarło się twierdzenie, iż od miejsca druku kancjonał ten nazywa się brzeskim. Może pierwszy zaszczerpił tę nazwę Efraim Oloff¹. Mógł Oloff, mieszkając daleko od Śląska, tak sądzić, ale na samym Śląsku jeszcze w r. 1753 nazywano nasz kancjonał powszechnie Wielkim Kancjonałem Wrocławskim². I rzeczywiście, nazwa ta znajduje uzasadnienie we wstępie samego druku, gdzie podano:

wzbudził patron kościoła swego wszechmocny znamienitą osobę między pany wrocławskimi, która odważywszy się i nie upatrując prywaty podała tę pracę dalszemu rozsądkowi sług bożych, którzy polski umieją język, i zachęciła onychże przykładem dobroczynności swojej do zabawki tej, której znak

¹ OL, s. 1.

² S. W. Werner, *Antwort... Schlesische zuverlässige Nachrichten von gelehrten Sachen*, 1753, nr 31, s. 123: „*insgemein das grosse breslauische polnische Gesangbuch genannt wird*“.

przytomna księga wystawia każdemu przed oczy. Przypisz tedy z nami, którykolwiek polskie kochasz piosnki, słuszną dzięki dobrodziejowi nie żałującemu kosztu do wyprawy tej księgi³.

Książka więc wyszła nakładem bliżej nieznaney osoby, zamieszkałej we Wrocławiu, a redakcja spoczywała w rękach ewangelickich duchownych wrocławskich. Słusznie tedy można nazwać kancjonał wrocławskim i w przeciwieństwie do Małego Kancjonału z r. 1670 dać mu umownie, opierając się zresztą na starej tradycji śląskiej, nazwę Wielkiego Kancjonału Wrocławskiego.

Kancjonał był książką przeznaczoną przede wszystkim dla najbiedniejszego ludu, dla służby wiejskiej tułającej się z jednej miejscowości do drugiej, dla tej biedoty, którą w literaturze naukowej nazywa się dziś „luźnymi ludźmi“. Ze względu na odbiorcę ustalono niską cenę sprzedażną. Chodziło o to, by kancjonał „kosztem małym tak bogatszemu jako też i ubogiemu mógł być pożytecznym...“. Do tej pory, nie licząc Małego Kancjonału Wrocławskiego, wydanego zresztą w tym samym prawie czasie, sprowadzano kancjonały z odległych miejscowości:

Tak, że kancjonałami w Toruniu, Gdańsku i Krolewcu różnymi laty drukowanymi Ślęzakom potąd się wygadało!! Zamożniejsi więc zawsze mogli kancjonały z Prus sprowadzać, ale że tym mniej pożytku ludu pospolity i ubogi po wioskach się tułający odbierał, kiedy się piosnek z samego słuchania jako tako nauczył, choć ich nie rozumiał, albo też kiedy jemu one klecha nieuk słowa, rym i sens pofalszowawszy przepisał i tak prostak prostaka w większą wprawił nieumiejętność⁴.

Teraz tanieść wydawnictwa i łatwiejszy sposób jego nabycia miały doprowadzić do popularyzacji kancjonału. Temuż celowi służyła duża czcionka, która umożliwiała czytanie ludziom mało z tą czynnością obytym i starcom.

Redaktorzy czuwali nad treścią i nad formą drukowaną. Pieczolowicie starali się zebrać największą ilość pieśni i wyplenić błędy drukarskie. Wypełnienie obu zadań nie było łatwe. „Pieśni niemało

³ *Doskonały kancjonał*, k. iij^b. Na błędne nazwanie kancjonału „brzeskim“ zwróciłem już w r. 1948 uwagę mgrowi Julianowi Lewańskiemu, który podał tę wiadomość w *Stychach wrocławskich* (Katowice 1948). Sam pisałem o tym z pewnym uzasadnieniem w *Odrodzeniu* (IV, 1948, nr 45). Teraz po raz pierwszy podaję szerzej dowody przemawiające za słusnością mojego twierdzenia.

⁴ *Doskonały kancjonał*, k. 2^b—iij^a.

w tej edycji do kupy zebrano“ z różnych kancjonałów ewangelicznych⁵. Kancjonał mając 647 tekstów uchodził około poł. XVIII w. za jeden z najpełniejszych⁶. Poza pieśniami znanymi włączono po trosze nowych, i to tłumaczeń z języka niemieckiego. Stara tradycja śląska, oparta może na zdaniu jednego z późniejszych wydawców naszego kancjonału, przypisywała te przekłady pisarzowi śląskiemu Janowi Herbinusowi⁷. Przeprowadzono żmudną dwukrotną korektę drukarską, co opóźniło wyjście książki. Na jej końcu podano znaczniejsze omyłki druku. Niełatwa była praca Niemca składacza. Redaktor pisze o nim w ten sposób:

daruj łaską drukarza, uważając, że dosyć sławy Niemcowi, języka naszego nie rozumiejącemu, stąd urosło, kiedy się odważył polskim zborom na pożytek tę księgę charakterem niezgorszym i czytelnym wystawić, za której dokonaniem w Panu zasnął i dotąd zbawiennie odpoczywa⁸.

Wyprowadzimy przed czytelnika osoby redaktorów-wydawców: Jana Akoluta, Jana Herdena, Karola Fryderyka Güssaua, Macieja Klippla i Adama Regiusa⁹. Wszyscy oni byli z pochodzenia mieszczanami i znali język polski, wszyscy byli duchownymi ewangelickimi we Wrocławiu, wszyscy chodzili na uniwersytet, ale tylko jeden z nich studia wyższe ukończył, i to z tytułem doktora.

⁵ *Tamże*, k. iij^b.

⁶ OL, s. 299.

⁷ *Doskonały kancjonał*, k. iij^b. — J. Ch. Koellner, *Wolaviographia...* Budissen 1726, s. 438—448 (por. *Fortgesetzte Sammlung alten und neuen theologischen Sachen...*, 1729, s. 1106). — OL, s. 91, 299—300. — L. Kühnast, *Deutsche Kirchenlieder in Polen*. Cz. 1. Rastenburg 1857, s. 15 — poz. 180a, s. 15—16 — poz. 184, s. 16 — poz. 185 i n. Te pieśni, których tłumaczenie przypisuje się J. Herbinusowi, inni zaliczają do przekładów Daniela Duciusa lub też Jana Jakuba Hoynoviusa (zob. A. Rombowski, *Rękopis byczyński*. Pamiętnik Literacki, XLIII, 1952. — OL, s. 97. — L. Kühnast, *op. cit.*, s. 9, poz. 76).

⁸ *Doskonały kancjonał*, k. va—b.

⁹ *Tamże*, k. jv^b. Wg OL (s. 98, 298) przedmowę do kancjonału napisał Jan Akolut (por. L. Kühnast, *op. cit.*, cz. 3, s. 40), a o wydanie zatroszczył się M. Klippel (por. *tamże*, cz. 1, s. 4). Kühnast dodaje, że właściwym wydawcą był Jerzy Sztak (!). Temu błędnemu twierdzeniu zaprzeczył już J. K. Sembrzycki (*Krótki przegląd literatury ewangelicko-polskiej Mazurów i Szlązaków od r. 1670*. Nawsie 1888, s. 12), ale uznał niesłusznie Klippla za jedyne go wydawcę. Wincenty Ogrodziński (*Dzieje piśmiennictwa śląskiego*. T. 1. Katowice—Wrocław 1946, s. 72) pisze podobnie, również na podstawie niezna nej, że „organizacją wydawnictwa zajął się Klippel“.

Jan Akolut

Nazwisko Akolut pochodzi od nazwy urzędu kościelnego. W kościele katolickim nazywano akolutami niższych duchownych, pomocników kapłana¹⁰. Słowo jest pochodzenia greckiego (ἀκόλουθος) i oznacza ucznia, zwolennika. Jasną jest rzeczą, że nazwisko tego typu należy do czasów humanizmu. Według nie dających się dotąd źródłowo stwierdzić informacji jeden z przodków Jana Akoluta przebywał w Wittenberdze w czasach Lutra i przyjął religię ewangelicką. Następnie przybył jako duchowny na Śląsk, gdzie parafianie ze względu na urząd nazwali go księdzem, on sam jednak pozostał przy humanistycznym brzmieniu nazwiska — Acoluthus. Był to pierwszy ze znanych nam Akolutów, Marcin, pradziadek naszego Jana¹¹. Według tradycji rodzinnej Marcin Akolut głosił od r. 1563 religię ewangelicką na Śląsku i w Polsce¹². Według Sinapiusa Jan Akolut „Grodziensis“, zapewne syn Marcina, został w r. 1598 pastorem w Posadowicach na Śląsku¹³. Wiadomość nie ma źródłowego alegatu, źródłowo natomiast stwierdzić można, że w r. 1615 Jan Akolut występuje jako kapłan ewangelicki w Powidzku (Śląsk, powiat milicki)¹⁴. Syn Jana, Bartłomiej, urodził się w r. 1590 w nieznanej nam miejscowości¹⁵. O przebiegu jego studiów nie wiemy nic pewnego.

¹⁰ Th. Krause, *Die berühmte schlesische Priesterquelle...* Schreidnitz b. r., s. 14—15. — Tenże, *Vergnügung Müssigenger Stunden — Andere Oefnung...* Leipzig 1721, s. 422. — PE, s. 64. — EHR I, s. 208, przypis g.

¹¹ PE, s. 64—65. — H2, s. 44. — EHR I, s. 208, przypis g.

¹² Wiadomość z autobiografii Andrzeja Akoluta, syna Jana: „dessen Vater Joh., dessen aber Martinus Acoluth, Pfarrer, welche von anno 1563 das reine Evangelium allhier in Schlesien und in dem benachbarten Polen gepredigt haben“. Zob. M. Hankius, *Silesiorum exterorum et intra Silesiam exterorum vitae*. Bibl. Uniwersytecka we Wrocławiu (=BUW), rkps R 770, brak foliacji. Por. H2, s. 236.

¹³ J. Sinapius, *Olsnographia*. T. 1. Leipzig — Frankfurt 1707. s. 489. Za nim idzie PE, s. 65. — J. Rademacher (*Predigergeschichte des Kirchenkreises Bernstadt-Namslau*. Wohlau 1936, s. 18) podaje bez dowodu, że Jan Akolut był w Posadowicach w latach 1598—1609.

¹⁴ R. Samulski, *Zur evang. Kirchengeschichte Trachenbergs*. Trachenberger Zeitung, 15 VIII 1931. Zob. BUW, kartoteka rękopiśmienna Fryd. Andrae Sil. Acad.

¹⁵ Rok urodzenia obliczyłem wg lat Bartłomieja Akoluta w chwili zgonu. EHR (I, s. 521) pisze, że Bartłomiej urodził się w Posadowicach, co nie jest — zdaje się — prawdą, gdyż ojciec jego, Jan, przebywał w Posadowicach dopiero od roku 1598 (?). Wiadomość, że Bartłomiej urodził się w Posadowicach, bez wskazania źródła podaje nadto O. Schultze, *Predigergeschichte des Kirchenkreises Breslau-Land*. Liegnitz [1940], s. 8.

Około r. 1610 (?) był on przez przeszło 4 lata nauczycielem szkoły w Szczekocinach, w Polsce¹⁶. W każdym razie pracą pedagogiczną w Szczekocinach zajmował się przed r. 1616, gdyż w latach 1616—1618 występuje jako duchowny ewangelicki w Prusicach (pow. miłicki)¹⁷. Według nie dającej się sprawdzić wiadomości Bartłomiej Akolut przeszedł w r. 1624 do Głuszyny (Śląsk, pow. namysłowski)¹⁸. W roku 1626 proponowano mu — informacja także nie potwierdzona — posadę w Powidzku, ale odmówił¹⁹. W roku 1637 przeniósł się z Głuszyny do Domasławia pod Wrocławiem, gdzie został pastorem. Przebywał tam najpóźniej od 1 listopada, a może już od 20 października²⁰. Po długich latach pracy zachorował poważnie i od 29 maja 1652 r. otrzymał do pomocy syna swego Jana²¹. Podczas redukcji kościołów ewangelickich w Księstwie Wrocławskim traci w r. 1654 urząd i idzie na wygnanie. Później mieszka we Wrocławiu wraz z synem Janem, który utrzymuje go aż do zgonu. Umiera we Wrocławiu, po 20 latach choroby, 28 stycznia 1671 roku²².

Z takiej to rodziny pastorskiej, swą działalnością zawodową związanej częściowo z Polską, pochodził Jan Akolut. Urodził się on w Głuszynie 5 grudnia 1628 r. nowego stylu. Jego ojciec to znany

¹⁶ EHR (I, s. 521) podaje, że Bartłomiej studiował w Oleśnicy, we Wrocławiu i na uniwersytecie w Wittenberdze. Nic nie potwierdziło dotąd powyższych wiadomości, przeciwnie, drukowana metryka uniwersytetu wittenberskiego nie wymienia Bartłomieja Akoluta.

¹⁷ R. Samulski, *op. cit.*

¹⁸ EHR I, s. 521, 642. Za nim idą J. Rademacher (*op. cit.*, s. 10) i O. Schultze (*op. cit.*, s. 8). — *Schlesische Sammlung kleiner auserlesener Schriften...* Cz. 1. Breslau — Leipzig 1754, s. 578.

¹⁹ H. J. C. Prusse, *Kurzgefasster Bericht... über d. ev. Kirchenspiel Trachenberg...* Rawicz [1842], s. 42—43. Autor korzystał z bliżej nieokreślonych źródeł archiwalnych.

²⁰ Wg księgi chrztów w Domasławiu. Zob. EHR I, s. 521, przypis r. Por. G. Fuchs, *Tausend schlesische Gottesgelehrte*. BUW, rkps IV Q 227a, III, poz. 2162.

²¹ [P]. Konrad, *Das Ordinationsalbum des Breslauer Stadtkonsistoriums*. Liegnitz 1913, s. 28. Por. EHR I, s. 521, przypis s.

²² Zob. M. Hanke, *Vratislaviense diarum mortuorum Silesiorum et intra Silesiam exteriorum*. BUW, rkps 784, k. 32b. Pod r. 1671 czytamy: „28 Jan. post morbum 20 annorum obiit Bartholomaeus Accoluthus, primum scholae zu Szczekociny in Polen 4 Jahr über gewesener Collega, post Prausnicii, Glausche im Namslawischen Weichbilde u. Dumsslau, in diesem Fürstentum geleben, in die 36 Jahr gewesener Pfarrer, aetas 80 Jahr, 21 Wochen“.

już Bartłomiej. Matką była Anna z domu Warkocz²³, szlachcianka.

Jan Akolut wstąpił w ósmym roku życia (1636?) do szkoły namysłowskiej. Tu uczyli go: Tomasz Sprenger, naprzód rektor a potem konrektor szkoły, i Pankracy Hein, rektor szkoły. Tego ostatniego Akolut cenił i zachował przez długie lata w pamięci. Hein miał dobrą opinię jako pedagog. Podczas pobytu namysłowskiego Akolut prawie przez rok stołował się u Heina. Uczył też wówczas w szkole namysłowskiej Kasper Döring, student teologii. Czy był on nauczycielem Akoluta, nie wiemy²⁴.

²³ W druku okolicznościowym na ślub Jana Akoluta (*Eulogemata...* Olsnae 1653, k. B^a) pastor Jan Lehman pisze: „*Johannem Acoluthos e Glauscha Namsl*”. Urodził się więc Akolut w Głuszynie (Glausche). W różnych źródłach występuje przy Akolucie często określenie „*Wratislaviensis*”, trzeba to jednak rozumieć: urodzony w Księstwie Wrocławskim. Spotykamy się także z określeniem „*Namslaviensis*”, co oznacza: urodzony w powiecie namysłowskim, określenie jednak „*Domslaviensis*” (BUW, rkps R 708, k. 7^b) jest bezsprzecznie błędne.

Decanus, k. 3^b: „*Natus is est anno 1628 ad d. 5. Decembr. St. N. parentibus piissimis atque honestissimis, patre Viro Reverendo atque Doctissimo, Dn. Bartholomeo Acolutho, verbi Divini ministro jam emerito et exule, matre Anna, foemina pia et casta, ex antiqua et nobili Warkotschiorum prosapia orta*”. Tę samą datę urodzenia podają: H2, s. 44.— CUN, s. 1.— EHR I, s. 208. Głuszyńę jako miejsce urodzenia podaje CUN (*loc. cit.*), a za nim EHR I, s. 208 oraz przypis i. Że Akolut urodził się w Kluczborku, podaje błędnie H. Witte, *Diarii biographici...* T. 2. Riga 1691, s. 163. PE twierdzi znów, że w Namysłowie 25 XII 1628 (s. 65). Datę dzienną poprawił już EHR I, *loc. cit.*

²⁴ *Decanus*, k. 3^b: „*eum in pietate et bonis moribus domi educatum in scholam Namslaviensem anno aetatis octavo ablegarunt, ubi praeceptoribus usus est fidelissimis, Dn. Pancratio Heinio, scholae Olaviensis jam rectore et Dn. Thoma Sprengero*”.

W druku okolicznościowym na zgon zmarłego 4 II 1637 Krzysztofa Poleya (*Laudatissimae memoriae... Vratislaviae 1637, k. C3^a*) znajduje się wiersz łaciński podpisany: *Pancratius Heinius, Coll. Magdal. apud Bresl.* Rektorem i kierownikiem chóru w Namysłowie był jeszcze w tym czasie Tomasz Sprenger. Zob. druk okolicznościowy: *Thomae Sprengero ludi p. t. chorique musici apud Namslav. directori et Catarinae Hentkiae ad d. 9 Febr. anno 1637 a Deo et cum ipso sponsis ab amicis, fautoribus et discipulis factae gratulationes.* Olsnae 1637. Najpóźniej 13 V 1637 rektorem był już Pankracy Hein, Sprenger zaś został tylko konrektorem i kantorem. W szkole współpracował też Kasper Döring. Zob. druk okolicznościowy na ślub Gottfryda Kronpuscha z Anną Reimann: *Votiva musarum repotia...* Olsnae 1647. Tu: 1) na k. B^b wiersz łaciński, pod którym widnieje podpis: Pankracy Hein „*scholae Namsl. p. t. rector*”; 2) na k. Bija—^b wiersz niemiecki z podpisem: *Thomas Sprenger Contr. und Cantor in Namslau*; 3) na k. Bii—B4^a wiersz łaciński z podpisem: *Caspar Döring Monsterb. SS Theol. studiosus et scholae Namsl. synergus.* Ślub ten odbył się 13 V 1637.

Niezbyt długo trwała nauka w szkole namysłowskiej, bowiem w r. 1638 Jan Akolut przeniósł się do Wrocławia. Już jesienią r. 1637 jego ojciec znalazł się, jak wiemy, w Domasławiu, gdzie objął kierownictwo parafii ewangelickiej, toteż młody Jan 26 marca 1638 r. wpisał się do wrocławskiej szkoły Marii Magdaleny i zamieszkał na stancji u diakona Jana Jordana. Do jakiej klasy go przyjęto, nie wiadomo²⁵.

Jak długo chodził do nowej szkoły, trudno stwierdzić. W każdym razie w latach 1645—1646 uczęszczał już do primy gimnazjum św. Elżbiety we Wrocławiu, kierowanego umiejętnie przez Eliáša Majora. W primie udzielali mu lekcji: Eliáš Major, Ananiasz Weber — były profesor uniwersytetu lipskiego, a wówczas duchowny ewangelicki we Wrocławiu, Krzysztof Colerus, znany poeta niemiecki, wychowawca młodego pokolenia poetów niemieckich na Śląsku, profesor historii i elokwencji, i Jan Fechner — sławiony i lubiany na Śląsku przez ludzi wykształconych poeta łaciński i filolog klasyczny²⁶. 18 stycznia 1646 r. publiczny popis deklamatorski urządził

Wg H1 (s. 53, 73) Hein został rektorem szkoły w Namysłowie w r. 1637, jego zaś następcą w szkole Marii Magdaleny we Wrocławiu został 24 VII 1637 Dawid Pigritius.

P. Heinius (*Hortulus ecclesiasticus...* Brigae 1666, s. 4 nlb., poz. 2) pisze: „*Johannes Acoluthus Vratisl. ad D. Elisab. diaconus, citra controversiam egregius, Namsl. convictor meus ultra biennium*”. Pisząc *biennium* autor się myli.

Jan Akolut pisze wiersz niemiecki, w którym chwali działalność pedagogiczną Heina i podkreśla: „*und eben diese Schrift ist deiner Lehre Zoll*”. Zob. *Des Schlesischen Helicons auserlesene Gedichte...* Liegnitz 1699, s. 420, 423. Por. PE, s. 65. — EHR II, s. 209, przypis b.

J. K. Eberti (*Cervimontium literatum centuria I. Vratislaviae 1726*, s. 39—40) pisze o Heinie: „*felix juventutis scholasticae moderator, musicus excellens et poeta tersus*”. Zob. druk okolicznościowy (*Quod bene fit...* Olsnae 1653), gdzie Hein występuje jako „*rector et chori musici director*”.

²⁵ W metryce gimnazjum Marii Magdaleny we Wrocławiu (WAP we Wrocławiu, sygn. P. 1411, s. 201, poz. 164) pod datą 26 III 1638 znajduje się następujące zdanie: „*Johannes Acoluthus Rever. et Doctiss. Dn. Barthl. Acoluthi pastoris in Domslava filius sistitur a Dn. parente, litque convictor Dn. Joh. Jordani diaconi ad nostrum templum*”.

²⁶ Decanus, k. 3^b: „*in gymnasium Vratislaviense Elisabethanum se contulit, in quo B. D. Weberum theologum de Christiana re praeclare meritum, Dn. M. Eliam Maiorem, Dn. Christophorum Colerum et Dn. Joh. Vechnerum, viros clarissimos et juventutis formatores dexterrimos docentes audivit*”. Zob. nadto: H1, s. 28, 30, 32. — M. Hippe, *Christoph Köler...* Breslau 1902, s. 40. — H. Heckel, *Geschichte der deutschen Literatur in Schlesien*. T. 1. Breslau 1929, s. 209. — H2, s. 45. — O. Kirn, *Die Leipziger, Theologische Fakultät*. Leipzig 1909, s. 70, poz. 26. — C. Sommer, *Der in der Stadt Bresslau aufgestellter Kirchenleuchter*. BUW, rkps B. 1856, k. 172^a; rkps B. 1857, k. 166^a—167^b. Por. rkps R. 2769, s. 894.

Fechner, a 30 marca rektor Elias Major. Wśród występujących uczniów gimnazjum św. Elżbiety znalazł się także Jan Akolut²⁷.

Wkrótce Akolut opuścił mury wrocławskie i udał się do Gdańska, gdzie w maju 1646 r. zapisał się do Gimnazjum Akademickiego. Według Pantkiego Akolut uczył się tam wytworności języka polskiego²⁸. Przykładał się teraz pilnie — zarówno w szkole, jak i w domu — do teologii oraz dysput teologicznych i filozoficznych. Zespół nauczycielski okazał się nader dobry, szczególnie wybitną siłą naukową był Abraham Calovius, znakomity teolog ewangelicki i rektor gimnazjum, były profesor uniwersytetu królewieckiego a później profesor uniwersytetu wittenberskiego. Pod jego przewodnictwem Akolut trzy razy przeprowadzał dysputę teologiczną. Astronomii, fizyki, matematyki i medycyny nauczył go Wawrzyniec Eichstadt. Pod jego kierunkiem Akolut dysputował raz na temat religijny. Henryk Nicolai wykładał logikę i metafizykę. Był to umysł burzliwy. Nie lubili go ani profesorowie, ani uczniowie. Daniel Lagus nauczał greki, matematyki, fizyki i filozofii. Znany na gruncie gdańskim Jan Mochinger zajmował się elokwencją i poezją. Tak przedstawiało się grono profesorskie Jana Akoluta²⁹ w gimnazjum gdańskim.

²⁷ Druk okolicznościowy: C. D. *Equus Trojanus ex lib. II Aeneidos Virgilianae in scenam declamatoriam Gymnasii Elisabetani a d. XVIII Januarii horis ab VIII matut. producendus curante M. Johanne Fechnero...* Wratislaviae (1646). Na końcu wstępu data: 17 I 1646. Na k. A^o_b zanotowane: „2. Imprudenti crudelitatem Johannes Acoluthus, Namsl.” — E. Maior, *Pascha Christianum...* Breslau (1646), k. A⁴_a.

²⁸ W metryce gimnazjum gdańskiego (WAP w Gdańsku, sygn. 300, 42/93, k. 112a) zanotowano: „Johannes Acoluthus, Namslav. Silesius. Mai 1646”. Za ten wypis bardzo dziękuję dr Marii Słaboszewskiej, kustoszowi WAP w Gdańsku.

PE na s. 66: „die Zierligkeit der polnischen Sprache zu begreifen”. Wg W. Fabera (*Die polnische Sprache im Danziger Schul- und Kirchenwesen. Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins*, 1930, z. 70, s. 97, 132) w latach 1644—1655 w gimnazjum gdańskim nie nauczano języka polskiego. Gdyby ten fakt był prawdziwy, dziwne byłoby twierdzenie Pantkiego, że w tym właśnie gimnazjum Akolut uczył się „wytworności polskiej mowy”.

²⁹ Decanus, k. 3b—4a: „missus est in Athenaeum Gedanense, ubi lectionibus et disputationibus theologicis juxta ac philosophicis cum publicis, tum privatis sedulo vacavit. Theologicis quidem sub manuductione viri... Dn. D. Abr. Calovii... dicti Athenaei directoris... quo praeside quoque respondentis vices ter cum laude sustinuit... In philosophicis moderatores habuit Dn. D. Eichstadium, cujus magisterio et scholis in studio astronomico, chronologico aliisque laudabiliter profecit, sub cujus etiam praesidio disputatio ab ipso habita... Dn. D. Dan. Lagum et M. Henricum Nicolai etc. Post exactos in hoc laudatissimo φροντιστηρίω tres et quod excurrit annos...”.

Po przeszło dwóch latach studiów gdańskich, 8 lipca 1648 r., Akolut otrzymuje od prezydium miasta Wrocławia subsydium na dalszą naukę³⁰. Tegoż miesiąca jego były profesor wrocławski, Ananiasz Weber, poleca Akoluta Caloviusowi³¹. Długo przeciągały się studia gdańskie. Dopiero w r. 1649 zapisał się Akolut na semestr letni na uniwersytecie lipskim³². Uniwersytet ten cieszył się w XVII w. wielką popularnością. Roczne wpisy wynosiły przeciętnie ponad 300 osób. Wydział teologiczny liczył zapewne od 300 do 400 studentów. Grono profesorów-teologów ograniczało się dawniej do czterech wykładowców³³. Akolut chodził na wykłady teologiczne Jana Hülsemanna, Marcina Geiera, Jana Benedykta Carpzoviusa i Hieronima Kromayera³⁴. Na cały wydział teologiczny wybitny wpływ wywarł Hülsemann, człowiek bystry i uczony. W jego cieniu rozwijał swą działalność naukową Jan Benedykt Carpzovius i Marcin Geier, doskonały znawca języka hebrajskiego, który wykształcił wielu dobrych egzegetów *Starego Testamentu*. W zależności od Hülsemanna stał również Kromayer³⁵. Dla dalszego kształcenia się w teologii i związanej z nią filologii Bliskiego Wschodu udał się Akolut na wydział teologiczny uniwersytetu w Strasburgu, na który wpisał się 11 czerwca 1650 roku. Słuchał tu wykładów Jana Schmidta, Jana

E. Praetorius, *Athenae Gedanenses...* Lipsiae 1713, s. 72, 80, 86—87, 89, 91—92. — Th. Hirsch, *Geschichte des academischen Gymnasiums in Danzig*. (1837), s. 26—28, 62—64. Por. H2, s. 45. — *Praesides scholarum Wratislaviensium* (b. m., 1667). Wśród nauczycieli Akoluta jest tu nadto wymieniony Jan Botsaccus, który jednak od r. 1643 nie pracował w gimnazjum (E. Praetorius, *op. cit.*, s. 75). Por. EHR I, s. 209, przypis *).

³⁰ Pod datą 8 VII 1648: „auss anordnen der Herren Praesidium Hr. Bartholomeo Acolutho, Pfarrer zu Domsła, ein subsidium zur continuirung seines Sohnes Studien, laut quittung 20 Thaler — 22 Thaler 16 gr. — Schulen Ampts Rechnung A. 1648. Aussgaben”. WAP we Wrocławiu, sygn. P 124, k. 21b.

³¹ List A. Webera do A. Caloviusa. *Correspondenzblatt des Vereins für Geschichte der evangelischen Kirche Schlesiens*. T. 15, s. 4—5. Na s. 2 Wotschke błędnie podaje, że Akolut udał się wtedy, tj. w r. 1648, do Gdańska.

³² *Die jüngere Matrikel der Universität Leipzig*. T. 2. Leipzig 1909, s. 2.

³³ O. Kirn, *op. cit.*, s. 120—121.

³⁴ Decanus, k. 4a: „visitatamque Academiam Regiomontanam, et hanc nostram Wittembergensem, Lipsia Dn. Candidatum nostrum excepit, in qua per aliquod tempus substitit augendorum prolectum causa, quam intentionem adsecutus est beneficio Dn. D. Hülsemanni, Dn. D. Geieri, Dn. D. Carpzovii et Dn. D. Kromayeri, theologorum summorum”. Por. H2, s. 45. — *Praesides scholarum...*

³⁵ O. Kirn, *op. cit.*, s. 76, 81—82.

Jerzego Dorscheusa i Jana Konrada Dannhavera³⁶. Profesorowie ci cieszyli się dobrą sławą. Nie ograniczyli się jednak do studiów na tych dwóch uniwersytetach. Ciekawość i żądza wiedzy pędziły go do poznania i innych ośrodków uniwersyteckich. Jeszcze przed wstąpieniem na uniwersytet lipski odwiedził, choć się tam nie immatrykułował, uniwersytety w Królewcu i Wittenberdze. W bliżej nie określonym czasie zawadził o Erfurt i Heidelberg. Przed powrotem do ojczyzny przewędrował nadto przez następujące miasta uniwersyteckie: Bazyleę, Konstancję, Ulm, Ingolstadt, Ratyzbonę, Wiedeń itd.³⁷

Na wezwanie ciężko chorego ojca rzuca studia i wraca na Śląsk³⁸. Senat wrocławski powołuje go teraz na pomocnika ojca, pastora w Domasławiu. 29 maja 1652 r. ordynował go na to stanowisko konsystorz ewangelicki we Wrocławiu³⁹. Zdawało się Akolutowi, że już ustalił jako tako swą sytuację życiową, toteż 14 stycznia 1653 r. ożenił się z Justyną Eccard, córką nieżyjącego już pastora namysłowskiego. Ślub odbył się w Namysłowie⁴⁰.

W latach 1653—1654 nastąpiła z polecenia cesarza redukcja kościołów ewangelickich w Księstwie Wrocławskim. Miasto Wrocław, wraz z przedmieściami, uniknęło tego losu, natomiast cztery pobl-

³⁶ *Die alten Matrikeln der Universität Strassburg*. T. 1. Strassburg 1897, s. 617. — H2, s. 45 (por. PE, s. 66. — EHR I, s. 208). — *Decanus*, k. 4a: „Tandem Argentoratensem quoque salutavit Academiam, quo allexit Eum fama Dn. D. Schmidii, Dn. D. Dorschei et Dn. D. Dannhaveri...”

³⁷ *Praesides scholarum...*: „in Academiis tandem compluribus confecit. Diversis enim annis Montem Regium, Witebergam, Lipsiam, Erfordiam, Heidelbergam, Argentoratum, Basileam denique lustravit”. — *Decanus*, k. 4a: „Redux varias per-lustravit urbes: Basileam, Constantiam, Ulmam, Ingolstadtum, Ratisbonam, Vienne etc.” Por. PE, s. 67. — EHR I, s. 521, przypis s. — EHR I podaje na s. 208, że Akolut wstąpił w r. 1648 na uniwersytet królewiecki, w r. 1650 na wittenberski, studia zaś skończył w Strasburgu. Metryki uniwersytetów w Królewcu, Wittenberdze i Heidelbergu nie wykazują nazwiska Jana Akoluta.

³⁸ *Decanus*, loc. cit.: „Parentem... cui gravi insuper morbo oppresso...”

³⁹ [P]. Konrad, op. cit., s. 28, poz. 124 (por. *Decanus*, loc. cit. — *Praesides scholarum...* — EHR I, s. 208, przypis 1; s. 521. — H2, s. 46).

PE podaje na s. 66—67, bez uwzględnienia źródła, że ojciec Jana Akoluta uległ paraliżowi, a 6 V 1652 Rada miasta Wrocławia powołała syna do Domasławia. Ordynację otrzymał Jan Akolut 29 V. Por. EHR I, s. 208. Tu w przypisie k) poprawa niektórych omyłek poprzedników. Błąd o pastoracie w Namysłowie mieści się też w *Neuvermehrtes historisch- und geographisches Lexicon...* (Wyd. 3. Cz. 1. Basel 1742, s. 76) i w książce [J. G. Peuker], *Kurze biographische Nachrichten der vornehmsten schlesischen Gelehrten...* Grottkau 1788, s. 1.

⁴⁰ *Eulogemata...* Olsnæ (1653). Druk okolicznościowy na ślub Jana Akoluta.

skie zbory ewangelickie, m. in. zbór w Domasławiu, uległy w dniach między 1 a 5 lutego 1654 r. likwidacji ⁴¹.

3 lutego Bartłomiej Akolut, ojciec Jana ⁴², po raz ostatni wpisał chrzest w księdze parafialnej w Domasławiu. Jan opuszcza Domasław wraz z rodziną. 6 marca rodzi mu się w Bierutowie syn, Andrzej ⁴³. Jan osiada wreszcie na stałe we Wrocławiu. Tu z dorywczych zajęć utrzymuje siebie i rodzinę ⁴⁴. Po śmierci kaznodziei Michała Kusziusa Rada m. Wrocławia powołała go na kaznodzieję polskiego i niemieckiego w kościele św. Krzysztofa. Urząd ten objął Akolut 4 stycznia 1655 roku ⁴⁵. Jest to dla niego okres życiowej stabilizacji. W roku 1659 zmienił jednak stanowisko i przeszedł na czwartego diakona do kościoła św. Elżbiety ⁴⁶. Tutaj awansował dalej i wreszcie 23 maja 1667 r. został powołany przez miasto na eklezjastę u św. Elżbiety. 6 czerwca wystawił zobowiązanie, po czym objął stanowisko ⁴⁷. Prezydium szkół Wrocławia ogłosiło go 31 lipca profesorem języka hebrajskiego w gimnazjum św. Elżbiety i asesorem konsystorza we Wrocławiu ⁴⁸. Godność tę piastował około dwu lat.

⁴¹ J. G. Worbs, *Die Rechte der evangelischen Gemeinden in Schlesien...* Sorau 1825, s. 95. Por. strony poprzednie.

⁴² EHR I, s. 521, przypis r.

⁴³ H2, s. 236. — EHR I podaje na s. 208, że Jan Akolut z Domasławia udał się do Bierutowa.

⁴⁴ PE podaje na s. 67, bez zanotowania źródła, że Akolut udzielał we Wrocławiu prywatnych lekcji z logiki, metafizyki i języka hebrajskiego. Por. EHR I, s. 208—209.

⁴⁵ BUW, rkps R 2354, pod datą 4 I 1655: „N. Acoluthus fit pastor polonicus ad D. Christophori”. Literą N. oznacza autor (rektor Eliaasz Ma j o r) osoby o nie-wiadomym dla siebie imieniu. Por. BUW, rkps R 865, s. 1039 i R 862, s. 18.

PE podaje na s. 67, że powołanie Jana Akoluta nastąpiło 30 XII 1654 (por. EHR I, s. 209). — D. G o m o l c k e (*Breslauisches evangelisches Zion...* 1736, s. 19) notuje błędnie, że Akoluta introdukowano w kościele św. Krzysztofa 30 XII 1654. — H2 zaznacza ogólnie na s. 46: „anno MDCLIV concionator polonicus”.

⁴⁶ H2, s. 46: „MDCLIX diaconus Elisabethanus”. — BUW, rkps R 780, k. 3^b, 15. — PE podaje na s. 68 (źródło wiadomości nieznane), że Jana Akoluta powołano do kościoła św. Elżbiety 19 XI 1659. Por. rkpsy w WAP we Wrocławiu: Rep. 135 V 68, s. 732 oraz P 124, 35, k. 14^b.

⁴⁷ *Vocation Hrñ Johannis Acoluthi zum Ecclesiaste zu Elisabets* (z datą 23 V 1667) w rkpsie E1,5 (*Liber magnus*), k. 208^b—209^a. WAP we Wrocławiu. W tym samym rkpsie, k. 209^b—210^a, znajduje się rewers Jana Akoluta z 6 VI 1667. — Data 21 V 1667, jako dzień wyniesienia Akoluta na stanowisko eklezjasty, jest u PE na s. 68 podana błędnie. Por. też H2, s. 46.

⁴⁸ *Praesides scholarum* z datą 31 VII 1667. — H1 podaje na s. 36, że Jan Akolut był profesorem primy gimnazjum św. Elżbiety od 4 VIII 1667.

Ewangelicy wrocławscy cenili jego wiedzę i nienaganny — w ramach poglądów klasy panującej — tryb życia. 1 lutego 1669 r. miasto powołało go na pastora w kościele św. Elżbiety oraz na inspektora kościołów i szkół wrocławskich. Od wieku nie zdarzyło się we Wrocławiu, by około czterdziestoletni człowiek osiągnął takie stanowisko. Jako warunek objęcia urzędu wysunięto obowiązek natychmiastowego — o ile możliwości — wyjazdu na uniwersytet dla uzyskania stopnia doktora teologii ewangelickiej. Wydatki na promocję doktorską były w Niemczech w w. XVII ogromne, tak ogromne, że było prawie niemożliwe, by promować oddzielnie tylko jedną osobę. Dlatego też kandydaci na doktorów musieli czekać, dopóki nie zebrało się kilku takich, którzy potrafili pokryć wspólnie niesłychane sumy związane z uroczystościami promocyjnymi⁴⁹. Akolūt też nie promował się sam, ale koszty podróży i wydatki promocyjne obiecała pokryć Rada Miejska we Wrocławiu⁵⁰. 4 maja starego stylu wyruszył do Wittenbergi, gdzie 4 czerwca osiąga licencjat, a 8 tegoż miesiąca — doktorat. Promotorem jego był Abraham Calovius, zaś dziekanem podczas promocji — Jan Andrzej Quenstädt⁵¹. Po uroczystościach związanych z doktoratem przebywał tu Akolūt do 21 czerwca, w którym to dniu pożegnał Wittenbergę. Nie od razu wrócił do Wrocławia. Po długotrwałym przewodzie doktorskim i uroczystościach udał się na leczenie do znanej miejscowości kąpielowej w Czechach, do Chebu, a do Wrocławia przybył dopiero 13 sierpnia⁵².

⁴⁹ N. Pol, *Hemerologion...* Bresslaw 1612, s. 46. Dopisek współczesny w egzemplarzu Ya 107, w BUW. — O. Kirn, *op. cit.*, s. 128—129.

⁵⁰ WAP we Wrocławiu, rkps El, s. k. 263a—264b: *Vocatio Herren D. Johannis Acoluthi zum Piarrer nach St. Elizabeth* z datą 1 II 1669. Por. PE, s. 68—69.

⁵¹ E. Maior, *Ultimi versus...* Vratislaviae (1669), k. A₂^a: „*In diem Cl. Domini doctorandi Uratislavia Wittebergam abitus, qui erat dies quartus mensis maji*”. — *Album Academiae Vitebergensis*. Magdeburg 1934, s. 595. Por. A. Sennertus, *Athenae itemque inscriptiones Wittebergenses...* Wittebergae 1678, s. 96, 104. — Druk okolicznościowy: *Honori doctorali, quem vir... Johannes Acoluthus... in Wittebergensium Academia... indeptus est* A. C. 1669 d. 8. Jun. St. V. ... Wittebergae [1669].

⁵² G. C. Kirchmaier, *Ad inclutam Rempubl. Vratislaviens. cum vir... Johannes Acoluthus... Witteberga discessurus esset XI Kalendarum Quintil. anno 1669...* Vratislaviae 1669. — *Tagebuch des Pastor Joh. Daniel Rausch 1619 bis 1687. Correspondenzblatt...* III, s. 170 (por. PE, s. 69. — EHR I, s. 209). — J. Scheffrich, *Sincerus adfectus... Dn. Johanni Acolutho... cum A. 1669 d. 13 Augusti Witteberga... Vratislaviam redisset...* Vratislaviae (1669).

W związku z uzyskaniem doktoratu (wysoki wówczas tytuł), z uroczystościami, wyjazdem z Wittenbergi i przyjazdem do Wrocławia posypały się nadzwyczaj liczne gratulacje w różnych językach i od różnych osób. Po łacinie winszowali profesorowie wittenberscy różnych wydziałów (Abraham Calovius, Andrzej Sennert, Teodor Werner, Jan Martini, Andrzej Quenstädt i inni), Wydział Teologiczny (odrębnie), profesor lipski Jerzy Kasper Kirchmaier, nauczyciele szkół wrocławskich (Jan Fechner, były nauczyciel Akoluta, Elias Major, Jan Gebhard, M. Hankius), wrocławscy duchowni ewangeliccy, dawny nauczyciel Akoluta, Pankracy Hein i inni (np. Henryk Mühlfort, poeta niemiecki). Utwory okolicznościowe pisano po łacinie, po niemiecku, po grecku (wiersz Krzysztofa Wimmera), po syryjsku (wiersz prowincjonalnego pastora śląskiego Krzysztofa Nieblinga) i po hebrajsku (wiersz Ernesta Krystiana Zarfassiego⁵³). Okolicznościowy wiersz polski napisał Jan Herden, duchowny ewangelicki we Wrocławiu⁵⁴.

W kilka dni po powrocie do Wrocławia, a mianowicie 16 sierpnia, Rada Miejska mianowała Akoluta pastorem w kościele św. Elżbiety oraz inspektorem kościołów i szkół ewangelickich we Wrocławiu. Do jego obowiązków należało nadal udzielanie lekcyj w gimnazjum św. Elżbiety. Następnego dnia nowy pastor podpisał rewers, w którym określone były jego prawa i obowiązki, a 20 sierpnia objął urząd⁵⁵. Oficjalne obwieszczenie o tym fakcie nosi datę 24 listopada⁵⁶.

⁵³ Druki okolicznościowe: A. Calovius, *Plurimum... Dn. Johanni Acolutho... Wittebergae* (1669). — G. C. Kirchmaier, *op. cit.* — A. Sennertus, *Epistola gratulatoria... (1669).* — Viri... Dn. Johannis Acoluthi... Wittebergae (1669). — E. Maior, druk 2W3/5 w BUW. — H. Mühlfort, *Penates viro... Vratislaviae* 1669. — *Elegia gratulatoria... oblata... a Collegio Theologico Academiae Wittebergensis.* Wittenberg (1669). — *Honori doctorali...* Wittebergae 1669.

⁵⁴ Wiersz ten wydrukował po raz pierwszy z pierwodruku J. Lewański, *Stychy wrocławskie*, s. S-U. Pierwodruk mieści się w BUW, sygn. 2W3/6, 2F1160/140 i Gen.

⁵⁵ *Herrn D. Acoluthi Bestallung*, z datą 16 VIII 1669, i *Revers Herrn D. Johannis Acoluthi*, z datą 17 VIII 1669, w cyt. już rkpsie E1, s. k. 264a—265a, 265a—266a. WAP we Wrocławiu. Por. PE, s. 69 (bez podania źródła). — H1 notuje na s. 36 (również bez podania źródła), że urząd inspektora szkolnego objął Akolut 20 VIII 1669.

G. Apelius, *Glück-Wunsch... als... Herr Johann Acoluthus... den 20 Augusti, dess 1669-sten Jahres bey der Hauptkirchen zu St. Elisabeth allhier, als Pastor und Inspektor der sämtlichen Kirchen und Schulen Augspurgischer Confession offentlich installiret worden...* Breslau (1669). — *Schlesische Chronik.* Rkps 139, (k. 320a). Ze zbiorów w Cieplicach, obecnie BUW. Źródło współczesne.

⁵⁶ *Praesides scholarum...*, (b. m., 1669).

W roku 1679 umiera żona, Justyna⁵⁷. Miał z nią kilkoro dzieci. Syn Andrzej znany jest jako wybitny orientalista. Mniej znani są dwaj inni synowie: Jan (zm. 17 X 1696) i Zachariasz⁵⁸. Córka Justyna zmarła w roku 1673⁵⁹. Jeden z synów Andrzeja, Jan Akolut, otrzymuje szlachectwo i nazwisko von Folgersberg⁶⁰.

W kilka lat potem Akolut żeni się po raz drugi (16 VI 1682)⁶¹. Tym razem z Jadwigą, wdową po Samuelu Lehmannie.

Po kilku latach bezdzietnego już teraz pożycia umiera Akolut 3 maja 1689 roku⁶². Pochowano go 8 maja w kościele św. Elżbiety we Wrocławiu. Jego miedziorytowy portret z polecenia Jerzego Schöbla⁶³ wykonał Filip Kilian.

Jan Akolut celował w dysputach i znany był jako znakomity kaznodzieja⁶⁴. Bronił i potrafił odważnie bronić swoich współwyznawców, jak wynika z oskarżenia go w r. 1678 przed biskupem wrocławskim i Naczelnym Urzędem Śląskim o popieranie ewangelików wygnanych z Węgier⁶⁵.

Dla swoich dawnych nauczycieli zachował szacunek i przywiązanie, pomagając im w miarę swych możliwości. Nie jeden raz szacunek i troskliwość okazywał Abrahamowi Caloviusowi. Sprzedawał

⁵⁷ *Die Kunstdenkmäler der Stadt Breslau*. T. 2, s. 112.—*Correspondenzblatt...*, XV, z. 1, s. 27.

⁵⁸ H2, s. 48. — N. Pol, *Hemerologion...*, s. 394, dopisek w egzemplarzu Ya 104, w BUW.

⁵⁹ Druk okolicznościowy: *Das göttliche Recht...* Breslau (1673).

⁶⁰ PL, s. 138, przypis *). Por. EHR I, s. 402 i przypis m). — *Bey dem Acoluth und Brücknerischen Hochzeit-Fest...* Breslau (1723), s. 3.

⁶¹ M. Hankius, *Miscellaneorum catalogus* (r. 1682, poz. 57; brak foliacji). BUW, rkps R 2041. Por. PE, s. 72. — EHR I, s. 209.

⁶² N. Pol, *Hemerologion...*, s. 166, dopisek w egzemplarzu Ya 104, w BUW. Poza tym rkps R 782/4, k. 83a w BUW. — H2, s. 48. — Rkps Q 92,5 (brak foliacji) w WAP we Wrocławiu.

⁶³ Ch. Ezechiel, *Silesia literata*, s. 200. BUW, rkps R 2666. — C. Sommer, *Animadversiones in Henrici Grossi Sidera*. BUW, rkps R 1850.

⁶⁴ Druk okolicznościowy: *Funebra ante funebria Christiani Guilielmi Huhni...* Wratislavia (1718), s. 12. — Ch. Ezechiel, rkps cyt., s. 199.

⁶⁵ J. Becker, *Die Aufnahme der Leibniz-Molanschen kirchlichen Unionsbestrebungen in Schlesien*. Zeitschrift d. Vereins f. Geschichte Schlesiens, LXV, 1931, s. 386. Por. F. Lucae, *Schlesiens curieuse Denkwürdigkeiten...* Franckfurt a. M. 1689, s. 473. — Listy Jana Akoluta do A. Kalowa (1674—1684) w *Correspondenzblatt...*, XV, z. 1, s. 25—26 (list z Wrocławia z 21 II 1678).

we Wrocławiu jego książki, narażając się przez to miejscowym księgarzom. Starał się go zaopatrzyć w pieczywo i wino. Ucztuje też czasem ze swymi dawnymi wychowawcami, rektorem Eliaszem Majorem i z rektorem Pankracym Heinem⁶⁶.

Jako nauczyciel w gimnazjum św. Elżbiety wypuścił w świat rzesze uczniów. Wśród nich był Kasper Sommer, wybitny historyk kościoła ewangelickiego na Śląsku, i Jan Erdman Daszycki, znany we Wrocławiu pedagog⁶⁷.

Akolut publikował, prozą i wierszem, wiele druków okolicznościowych po łacinie i po niemiecku. Przypisuje mu się wydanie bliżej nieznanych nam druków: *Postilla evangelica clavis mundi* (po łacinie, niemiecku i po hebrajsku), *Stella aurea* i *Lux in tenebris contra pontificios*⁶⁸. Napisał też podobno jeden artykuł do dzieła Buxdorfa *Lexicon talmudicus*⁶⁹. W roku 1669 wydrukował w Wittenberdze swą dysertację doktorską pt. *Disputatio inauguralis ad divinam s. Apostoli Pauli ad Romanos epistolam*.

Bywalec w szerokim świecie, odznaczał się znaczną wiedzą, szczególnie teologiczną. Znał równie dobrze język polski, jak i niemiecki, dobrze poza tym znał łacinę, grekę, język hebrajski i syryjski⁷⁰.

Jeszcze za jego życia uczcili go wierszami: Krystian Riemann, E. Wernhard i Hiob Trusius⁷¹. Kiedy Jan Akolut umarł, jakaś nieznana bliżej osoba zapisała, że był to człowiek gruntownie wykształcony i nie prędko znajdzie się jemu równy⁷².

⁶⁶ *Correspondenzblatt...*, XV, z. 1, s. 3, 21, 24, 26, 32. — *Dziennik Eliasza Majora*. BUW, rkps R 2363, pod datą 18 IV i 15 VI 1664.

⁶⁷ J. Ch. Leuschner, *Ad Cunradi Silesiam togatam*, cz. 6, s. (19). — *Praesides scholarum...*, s. 1 nlb.

⁶⁸ H. Witte, *Diarii biographici...* T. 2. Rigae 1691, s. 163 (V. Placcius, *Theatrum anonymorum...* Hamburgi 1708, s. 133. Por. EHR I, s. 210). Na podstawie rozmów z synami Jana Akoluta Wittemu zaprzecza PE na stronie 72.

⁶⁹ Ch. Ezechiel, rkps cyt., s. 199.

⁷⁰ *Tamże*, s. 200.

⁷¹ Ch. Riemann, *Tessera decas tertia viris ecclesiasticis...* Olsnae b. r., s. 3 nlb. — E. Wernhard, *A et Q frondosa laurus nominibus vere celeberrimis virorum... tribus in parochialibus Wratislaviae templis...* Wratislaviae (1662), s. 6—7. — H. Trusius, ... *Calathus poeticus...* Brigae 1674, s. (5—8).

⁷² „...ist ein grundt gelerder man gewesen in... [papier zniszczony] fragen, seines, gleichen wird nicht bald zu funden sein...“. BUW, rkps R 858, k. 182^a.

Jan Herden

Jan Herden urodził się 11 kwietnia 1635 r. w Toruniu⁷³. Nie wiemy, gdzie zdobył wykształcenie średnie⁷⁴. 26 lipca 1654 r. zapisał się na uniwersytet wittenberski⁷⁵. W listopadzie 1657 r. jest już — nie wiadomo zresztą, jak dawno — kaznodzieją niemieckim i polskim w Bojanowie, gdzie widzimy go jeszcze w lipcu, a nawet w październiku 1663 roku. W tym właśnie czasie powołano go na duchownego do Wschowy⁷⁶.

Podczas pobytu bojanowskiego utrzymuje nadal stosunki z Wittenbergą, skąd przywozi żonę, Dorotę Kissling. Ślub odbywa się w Bojanowie 18 grudnia 1659 roku. Już wtedy łączą go jakieś stosunki z Wrocławiem⁷⁷. W Bojanowie grupuje się niewielkie kółko literackie, co mogło Herdena pobudzić do pracy pisarskiej.

⁷³ Ch. Ezechiel, rkps cyt., s. 52. Por. S. F. Lauterbach, *Fraustädtisches Zion...* Leipzig 1711, s. 578—579. Na s. 578 podaje on, że matką Jana Herdena była Dorota z Kisslingów. Jest to chyba błąd, bo Dorota z Kisslingów było żoną naszego Herdena. Jego ojcem miał być Jan Herden, senator toruński (por. choćby EHR I, s. 263). Jakiś Jan Herden, zmarły w r. 1638, był ławnikiem na przedmieściu Torunia. Zob. E. Praetorius, *Documenta...* Książnica Miejska w Toruniu, rkps K fol. 24, k. 451b.

⁷⁴ Wg S. F. Lauterbacha (*op. cit.*, s. 579) Jan Herden chodził do gimnazjum toruńskiego, w metryce tego gimnazjum nie ma jednak jego nazwiska. Zob. rkps R 20 25 Książnicy Miejskiej w Toruniu.

⁷⁵ *Album Academiae Vitebergensis...* Cz. 1. Magdeburg 1934, s. 534, poz. 317. — S. F. Lauterbach (*op. cit.*, s. 579) podaje błędnie, że Herden udał się na uniwersytet wittenberski w roku 1652.

⁷⁶ Druk okolicznościowy na zgon Teofila Pitiscusa, zmarłego 30 XI 1657, pt. *Consummata felicitas...* Liegnitz [1657], k. E₃^a—E₄^a, wiersz łaciński z podpisem: *Johannes Herden, Thorun. Pruss. ecclesiast. Neo-Bojanov.* — Wg S. F. Lauterbacha (*op. cit.*, s. 580—581) Herden wyjechał ze studiów w r. 1658 i podążył do Torunia. Jest to data błędna.

Druk okolicznościowy na ślub Jana Ernestiego (31 VII 1663): *I. N. J. epithalamia...* Steinoviae ad Oderam (1663), k. A₃^a—b, wiersz łaciński z podpisem: *Johannes Herden ecclesiast. Neo-Bojan.* — Th. Wotschke, *Das evangelische Provinzialgymnasium zu Bojanowo. Zeitschrift der Historischen Gesellschaft für die Provinz Posen*, 1900, s. 121, przypis 2. Wotschke podaje tytuł druku okolicznościowego z 31 X 1663, z którego wynika, że w tym dniu Jan Herden miał już wójkę do Wschowy.

⁷⁷ Druk okolicznościowy pisany przez jakiegoś mieszkańca Wrocławia: *I. N. J. hochzeitliche Schuz- und Glückwünschungs- Schrift auff dess... Herren Johann Heerdens von Thoren auss Preussen... Ecclesiastens der christlichen Gemeine zu Neu Bojanowo in Gross Polen und der... Jungr. Dorotheen Kiszlingen von Wittenberg auss Sachsen am 18 Tage dess Wintermonats dieses 1659 Jahres, in Neu Bojanowo... vollgezogene Verehligung. Dem Herren Bräutigam... aufgesetzt in*

Powołany w 1663 r. do Wschowy, przebywa tam jako duchowny w kościele św. Żłóbka⁷⁸. Szereg szczegółów z pobytu wschowskiego podaje Lauterbach⁷⁹.

W roku 1669 udał się Herden do Wrocławia, gdzie otrzymał stanowisko czwartego diakona w kościele św. Elżbiety i współpracował z Janem Akolutem⁸⁰. Z latami wstępował na coraz wyższe stopnie kariery duchownej, by wreszcie od r. 1672 zostać na resztę życia archidiakonem kościoła św. Elżbiety⁸¹.

W życiu swym pomagał potrzebującym. Był „*singularis pauperum et imprimis studiosorum patronus*“. W latach 1676—1680 zarządzał legatem Reginy Gartz. Legat ten miał na celu popieranie biednych wdów po nauczycielach wrocławskich⁸².

Bresslau durch den wie ihm freundlich und wohlbekanten aufwärtigen getreuen. Bresslau [1659]. — S. F. Lauterbach (op. cit., s. 578, 586) raz podaje, że matką Jana Herdena była Dorota z Kisslingów, innym razem zaś pisze, że żoną była Dorota Silex lub Kissling z Wittenbergi, z którą Herden wziął ślub 18 XI 1659. Wszystko to wydrukowane bez podania źródła. EHR I, s. 264 pisze również błędnie, że Herden ożenił się 18 XI 1659 w Bojanowie z Dorotą Silex z Wittenbergi.

⁷⁸ Druk okolicznościowy na ślub Jezajasza Gosky'ego (31 X 1664): *Anademata... Steinoviae ad Oderam [1664]*. Jest tam wiersz łaciński z podpisem: *Joh. Herden symmysta ad Praesepe Christi Fraustadt*. W liście, znanym w odpisie, Herden pisze 10 I 1667 ze Wschowy, że przebywa tam „*Vierdte halb Jahr*“. Wynikało by z tego, że przybył w roku 1666. To błąd. Może kopista zamiast „czwarty rok“ przepisał: czwarte półrocze. Nasza poprawka jest słuszna, bo Jan Herden zamieszkał we Wschowie już w roku 1663.

E. Praetorius, *Presbyterologia Thoruniensis...*, s. 128, nr 27. Książnica Miejska w Toruniu, rkps K. 25. Por. druk okolicznościowy: *Dichterische Hochzeit-Geschenke... Steinau a. d. Oder [1664]*. Jest to druk na ślub Jeremiasza Schellera, dra filozofii i medycyny. Na k. Aija—b znajduje się wiersz niemiecki z podpisem: *Johann Herden von Thorn auss Preussen, Diener am Wort Gottes bey dem Krippel Christi in Fraustadt*. — S. F. Lauterbach (op. cit., s. 581) podaje, że Herden był duchownym od roku 1663. Sam Herden w liście z 10 I 1667 pisze, że przebywa we Wschowie czwarte półrocze, z czego wynika, że przybył tam w r. 1666 (?) (zob. E. Praetorius, *Presbyterologia Thoruniensis...*, s. 128, poz. 27). Data podana przez Herdena jest bezsprzecznie błędna.

⁷⁹ S. F. Lauterbach, op. cit., s. 581—583.

⁸⁰ BUW, rkps R 708, k. 15a. Por. PL, s. 41. — EHR I, s. 263, 285 — poz. 35.

⁸¹ BUW, rkps 708, k. 14b, 15a. Por. PL, s. 41. — EHR I, s. 256 — poz. 14, 263—264, 269 — poz. 19, 477 — poz. 24.

⁸² Druk okolicznościowy: *Memoriae... Friderici Weberi...* [s. 2]. BUW, sygn. 2.0.629/111. — Rkps bez tytułu, sygnatury i foliacji w Arch. Ewangelickiego Konsystorza we Wrocławiu. Dziś zapewne WAP we Wrocławiu.

W roku 1677 Herden przyjął dodatkowe stanowisko we wrocławskim domu poprawczym, gdzie od 16 grudnia wygłaszał kazania⁸³.

Ożenił się po raz wtóry z Dorotą Silex, która zmarła już po jego zgonie, 7 listopada 1686 roku. Rok drugiego ożenku nie jest znany⁸⁴.

W roku 1680 wyjechał na leczenie do wód, ale kuracja nie dała żadnego wyniku. Przeciwnie: ciężko chory wrócił Herden do domu i zakończył życie we Wrocławiu 21 sierpnia tegoż roku⁸⁵.

We Wrocławiu cieszył się sławą kaznodziejską. Gdzie przebywał, stawał się ulubieńcem ludu. Sławił go wierszem łacińskim Trusius⁸⁶.

Utrzymywał korespondencję z rodzinnym Toruniem, ale nie tęsknił za nim, bo raz było go nędzne wynagrodzenie tamtejszych duchownych. Zarzucał miastu niewdzięczność w stosunku do ministerium ewangelickiego. Wolał zapracowywać się na śmierć, nawet w takiej miejscinie jak Wschowa, niż wrócić do „kochanego Torunia“ i tam się na śmierć zamartwić⁸⁷.

Pozostawił kilkoro dzieci, m. in. Beniamina, ucznia gimnazjum toruńskiego, Jakuba — również tamtejszego alumna, później profesora w Toruniu, i Jana. Córka Joanna zmarła jeszcze w roku 1674⁸⁸.

Wydał według Ehrhardta po niemiecku *Heidnisch gebildete Aesculapius* (Lissa 1669). Już po jego śmierci wyszła książka *Poetisch geistliche Gedanken* (Brieg 1687)⁸⁹. Pisywał nadto wiersze okolicznościowe w języku polskim i po łacinie. Wiersz *Wszechmocny Mocarzu*, umieszczony w *Doskonałym kancjonale*, jest sygnowany literami J. H. Wiersz ten cd dawna przypisuje się Janowi Herdenowi, choć można by go równie dobrze przypisać Janowi Herbiniusowi. Z pewnością spod pióra Herdena wyszedł wiersz *Przydatek*⁹⁰.

⁸³ *Schlesische Chronik*. BUW, rkps 139, k. 328. Rkps był dawniej w Cieplicach.

⁸⁴ Druk okolicznościowy na zgon Doroty Silex Herdenowej. BUW, sygn. 2F 1228, 61.

⁸⁵ *Correspondenzblatt...*, III, s. 185—186. — M. Hankius, *Miscellaneorum catalogus*. Poza tym cyt. rkps cieplicki, sygn. 139, k. 331a. Por. PL, s. 41. — EHR I, s. 264. — S. F. Lauterbach, *op. cit.*, s. 586.

⁸⁶ H. Trusius, ... *Calathus poeticus...*, s. (9—10).

⁸⁷ E. Praetorius, *Presbyterologia...*

⁸⁸ H. Mühlfort, *Die hemerocalis...* Breslau [1674]. — *Schuldiges Denckmahl bey dem Grabe Johanne...* Breslau [1674]. Tu wiersze Jana, Jakuba i Beniamina Herdenów. — Schober, *Fraustädter Studenten. Quellen und Forschungen zur Heimatkunde d. Fraustädterländchen*, 1936, z. 2, s. 101. — *Matrykuła gimnazjum toruńskiego* w Bibliotece Miejskiej w Toruniu. Rkps R 20 25, s. 286 (26 VI 1680, 8 VII 1680).

⁸⁹ EHR I, s. 264. — Ch. Ezechiel, rkps cyt., s. 52. — OL, s. 94.

⁹⁰ J. Lewański, *Stychy wrocławskie...*, s. S-U. — OL, s. 93.

Karol Fryderyk Güssau

Karol Fryderyk Güssau (Gissau, Güssaw) urodził się w r. 1624 w Żmigrodzie, na Śląsku⁹¹. O początkowych i średnich jego studiach nie przechowały się źródłowe wiadomości⁹². 26 sierpnia 1643 r. zapisał się na uniwersytet królewiecki⁹³. 11 listopada 1646 r. konsystorz wrocławski ordynował go w rodzinnym mieście diakonem ewangelickim⁹⁴. Ożenił się z córką swego przełożonego, magistra Jana Guttermutha, pastora żmigrodzkiego. Po śmierci teścia (9 III 1652) objął funkcję zmarłego. Już w maju 1655 r. jest na pewno pastorem w Dziewinie (Śląsk, pow. wołowski), gdzie umiera mu dwoje dzieci (6 V 1655, 9 VII 1659)⁹⁵.

Dalsza droga życiowa wiodła Güssaua do Wrocławia, gdzie 4 stycznia 1661 r. doczekał się uroczystej introdukcji jako diakon kościoła

⁹¹ PL (s. 91), a za nim EHR I (s. 350) i inni podają, że Güssau urodził się 8 II 1624 we Frydku w Czechach. Źródło wiadomości jest nieznane. Zob. pozycje, w których jako miejsce urodzenia Güssaua wymieniony jest Żmigrod: *Die Matrikel der Albertus Universität zu Königsberg...* T. 1. Leipzig 1910, s. 450, poz. 218. BUW, rkps 708, k. 4b. — [P.] Konrad, *Ordinationsalbum...*, s. 24, poz. 94. Rok urodzenia obliczyliśmy wg druku okolicznościowego, w którym podano, że Güssau umarł w 53 roku życia (*Ellogia...* Wratislaviae 1677).

⁹² PL podaje na s. 91—92, że Güssau uczył się naprzód w Żmigrodzie, potem od r. 1636 w gimnazjum toruńskim, gdzie przez 5 lat pobierał szczególnie naukę muzyki i języka polskiego. Za nim powtarza tę wiadomość EHR I (s. 350) i inni. Wspomniana już metryka gimnazjum toruńskiego nie wymienia jednak Güssaua.

⁹³ *Die Matrikel Der Albertus-Universität...*, loc. cit.

⁹⁴ [P.] Konrad, op. cit. Por. PL, s. 92. — H.J.C. Prusse, *Kurzgefasster geschichtlicher Bericht über das evangelische Kirchenspiel Trachenberg...* Rawicz (1842), s. 38, przypis XX.

⁹⁵ *In Obitum beatum, sed et acerbum viri admodum reverendi clarissimi... Dn. M. Johannis Guttermuth, in Ecclesia Dracomontana pastoris, et eodem in Baronatu superintendentis, ut vigilantissimi, ita et meritissimi, Anno Christiano MDCLII aetatis suae XLIV Ministerio vero XXII, d. 9 Martii nimirum pridie Dominicam Laetare, placida analisi, ex hac ecclesiae militantis tristitia in illam triumphantis laetitiam, citra omne dubium, translati, et d. 18 eiusdem mensis, christiano eoque honoratissimo ritu humati; fautorum, amicorum et filiorum carmina feralia. Excudebat Johannes Seyfertus. Olsnae (1652).* Tu na karcie Da^a—b wiersz niemiecki: *Rede des selig Verstorbenen an die lieben seinigen.* Pod nim podpis: *...Herren Schwieger Vater, hinterbliebener Eydam Carolus Gissaw, Diaconus zu Trachenberg.*

EHR I (s. 350) i inni podają, że Güssau od r. 1651 zajmował stanowisko pastora w Żmigrodzie, ale data ta jest błędna, gdyż w tym roku żył jeszcze teść pastor. Nic też nie potwierdza wiadomości, że był w latach 1645—1646 kantorem żmigrodzkim (por. choćby Ch. F. Paritius, *Presbyterologische Sammlung.* BUW, rkps R 2693b, brak foliacji). Nie znalazłem również dowodu, że został wygnany ze Żmigrodu (EHR I, s. 350. — Ch. F. Paritius, rkps cyt.).

Marii Magdaleny⁹⁶. Umiera we Wrocławiu jako subsenior tego kościoła 27 stycznia 1677 roku⁹⁷.

Syn jego, Jan Ernest, poszedł za przykładem ojca i został duchownym. O życiu prywatnym Güssaua mało zresztą dochowało się szczegółów. Jakies stosunki łączyły go z rektorem gimnazjum św. Elżbiety we Wrocławiu, znanym pedagogiem i pisarzem łacińskim, Eliaszem Majorem, u którego gościł na uczcie 17 maja 1666 roku⁹⁸.

W dobie panegiryków na Śląsku łatwo znaleźli się chwalczy (Krystian Riemann, E. Wernhard i H. Trusius), którzy i na jego cześć nakreślili łacińskie wiersze⁹⁹.

Mateusz Klippel

Mateusz Klippel urodził się we Wrocławiu pod koniec roku 1639¹⁰⁰. Chodził (najpóźniej od XI 1651) do gimnazjum Marii Magdaleny. Przestał się tu uczyć 5 marca 1659 roku. Jego nauczycielem był m. in. poeta łaciński Jan Fechner¹⁰¹.

⁹⁶ *Dziennik Eliasza Majora*. BUW, rkps R 2360, brak foliacji. Pod datą 4 I 1661: „Dn. Gischau, successor Dn. Johannis Ottmanni diaconus aedis Magdalenae introductus”. Por. BUW, rkps R 862, s. 31. Wg PL do kościoła Marii Magdaleny powołano Güssaua 12 XII 1660, wprowadzono zaś 4 I 1661 (s. 92—93).

⁹⁷ *Ellogia supremis honoribus... Caroli Friderici Gussavii in aede Vratislaviensium Magdalenae diaconi et subseniori anno officii sacri XXXII, aetatis perpetuae LIII, d. XXVII Januar., illo quod mortale fuit soluta... Vratislaviae* [1677]. — *Liber ceremoniarum templi Mariae Magdalenae*. WAP we Wrocławiu, rkps P 79m, s. 3. — BUW, rkps R 708, k. 4b. Por. PL, s. 93. — EHR I, s. 351.

⁹⁸ *Dziennik Eliasza Majora*. BUW, rkps R 2365, brak foliacji. Pod datą 17 II 1666.

⁹⁹ Ch. Riemann, *Tessera decas...*, s. 4 nlb. — E. Wernhard, *A et Q...*, (s. 9—10). — H. Trusius, ... *Calathus poeticus...*, (s. 20—21).

¹⁰⁰ [P]. Konrad, *Ordinationsalbum...*, s. 30, poz. 146 („Vratislav”). Zob. też przypis następny: *Mathaeus Klippel, Vratislaviensis*. Rok urodzenia obliczyłem wg daty zgonu (5 IX 1667), odjąwszy lata życia Klippela (37 lat, 44 tygodnie). WAP we Wrocławiu, rkps Q 92,5 (brak foliacji). — PL (s. 131), a za nim EHR I (s. 400) i inni podają, że Klippel urodził się we Wrocławiu w roku 1640.

¹⁰¹ I. N. J. *De philosophia gentili certamen oratorium... ad d. II Novembr. anni 1651 horis ab 8 matutinis in auditorio superiori Gymnasii Magdalenaei. Vratislaviae* (1651). Na k. A. 4a czytamy: „2. Homines auditores ad benevole auscultandum invitaturus. II Matthaeus Klippel Vratislaviensis”. — I. F. *de eclipsi... 12 Augusti A. C. 1654 accidis exercitationes declamatorias in Gymnasio Magdalenaeo a d. 13 Augusti hor. ab 8 matut. habendas indigitat M. Johannes Fechnerus. Vratislaviae* (1654). Na k. A.4b czytamy: *I Prologus Matthaeus, Klippel, Vratislaviensis. — Per eximio Nomini... Viri Domini M. Friderici Vicci, Poet. Laur. Caes. Con. Rect. et Profess. Gymnasii Vratisl. Magdalenaei... Ad D. V Martii Cl) I) CLIX consecrata discipulorum eucholimaea disticha. Vratislaviae* (1659), k. Ba (tu dystrych łaciński z podpisem: *Matth. Klüppelius Vratislaviensis!*). Por. PL, s. 131.

W roku 1661 Klippel zapisał się na letni semestr na uniwersytecie lipskim (nie wiadomo, na jaki wydział)¹⁰².

30 czerwca 1666 r. ordynował go konsystorz wrocławski diakonem ewangelickim w kościele św. Bernardyna we Wrocławiu¹⁰³. Wprowadzenie na to stanowisko nastąpiło już w dniu następnym¹⁰⁴. Pilstował tę godność do śmierci, tj. do 5 września 1677 roku¹⁰⁵.

Adam Regius

Adam Regius urodził się 19 października 1629 r. w św. Katarzynie pod Wrocławiem. Ojcem jego był tamtejszy rolnik, Jan Regius, matką Dorota z rodziny Gahlów. W ciężkich czasach wojny trzydziestoletniej, podczas panującej zarazy udał się Adam Regius do Wrocławia, gdzie chodził do szkoły na Nowym Mieście, potem zaś do gimnazjum św. Elżbiety. W tej ostatniej uczelni nauczycielami jego byli: Ananiasz Weber, były profesor uniwersytetu, Jan Frimel, rektor Elias Major, poeta niemiecki Krzysztof Coler i poeta łaciński Jan Fechner¹⁰⁶, wybitni pedagodzy wrocławscy. W roku 1648 zapisał się Regius na uniwersytet wittenberski i lipski¹⁰⁷. W Wittenberdze słuchał wykładów postępowego i wybitnego przyrodnika Jana Sperlinga, profesora teologii — filozofa Jana Szarfa, Augusta Buchnera — uznanego przez współczesnych profesora poezji i wymowy, Pawła Röbera, teologa, zdolnego pedagoga i kaznodziei (który zasłużył się przy podniesieniu poziomu pieśni kościelnej), teologa Jana Meisnera i Jana Andrzeja Quenstäda¹⁰⁸.

¹⁰² *Die jüngere Matrikel der Universität Leipzig*. T. 2. Leipzig 1909, s. 222. PL twierdzi na s. 131, że Klippel ukończył wydział teologiczny w Wittenberdze. EHR I powtarza wiadomość dodając (s. 400), że był również studentem we Frankfurcie nad Odrą. Drukowane metryki tych uniwersytetów nie potwierdzają jednak żadnej z tych informacji. Tak samo nie da się stwierdzić relacja (EHR I, s. 400), że Klippel chodził do gimnazjum św. Elżbiety we Wrocławiu.

¹⁰³ [P]. K o n r a d, *Das Ordinationsalbum...*, s. 30, poz. 146 (por. PL, s. 131). — EHR I, s. 400.

¹⁰⁴ *Dziennik Eliasza Majora*. BUW, rkps R 2365, pod datą 1 VII 1666.

¹⁰⁵ WAP we Wrocławiu, rkps Q 92,5. Por. PL, s. 132. — EHR I, s. 400.

¹⁰⁶ H2, s. 201. Por. H1, s. 28 i n.

¹⁰⁷ *Album Academiae Vitebergensis... Jüngere Reiche*. Cz. 1. Magdeburg 1934, s. 459, poz. 71. — *Die jüngere Matrikel d. Universität Leipzig*. T. 2. Leipzig 1909, s. 348. Tu „Wratislaviensis” należy rozumieć w ten sposób, że Regius urodził się nie we Wrocławiu, lecz w okolicach tego miasta. — EHR I twierdzi na s. 358, że Regius został w r. 1651 magistrem.

¹⁰⁸ H2, s. 202. Por. W. Friedenburg, *Geschichte der Universität Wittenberg*. Halle 1917, s. 412, 419, 427, 491 i n., 507, 510—511.

W roku 1651 wrócił Regius do ojczyzny, przewędrowawszy wcześniej Saksonię i Marchię Brandenburską. Trudne warunki materialne zmuszają go do przyjęcia jakiegokolwiek pracy. Szuka chleba jako nauczyciel prywatny u Karola Henryka Morawickiego, właściciela dóbr w okolicach Karniowa. Uczy jego synów. Następnie udaje się na Węgry, do Soprona, i tam zostaje prorektorem szkoły. Zapada jednak na zdrowiu, co każe mu wracać do Wrocławia ¹⁰⁹.

3 stycznia 1653 r. senat wrocławski ordynował Regiusa pastorem w Swojczycach pod Wrocławiem ¹¹⁰. Podczas redukcji kościołów ewangelickich musiał jednak Regius miejscowość tę opuścić. Niedługo potem, bo już w r. 1654, powołano go na pastora ewangelickiego w Grodziszowie (Śląsk, pow. oławski).

W roku 1659 wraca do Wrocławia jako następca Jana Akoluta w kościele św. Krzysztofa. Jako kaznodzieja polski i niemiecki przebywał tam aż do r. 1688, kiedy to objął urząd archidiacona w kościele św. Bernardyna we Wrocławiu. Następnie (13 IX 1689) przeszedł do kościoła św. Marii Magdaleny, gdzie pozostał już do śmierci, tj. do 8 grudnia 1701 roku ¹¹¹.

O ile chodzi o jego stosunki rodzinne, wypada nadmienić, że 17 lutego 1654 r. ożenił się z Marią Klaer, córką pastorską. Miał z nią kilkoro dzieci. Z nich najbardziej znani są synowie: Zachariasz, lekarz wrocławski, i Samuel, który wystarał się o szlachectwo na nazwisko von Königsdorf ¹¹². Żona Regiusa o wiele lat przeżyła tego bardzo starego człowieka i umarła 12 marca 1712 roku ¹¹³.

Na cześć Adama Regiusa wiersz łaciński napisał Krystian Riemann i Hiob Trusius ¹¹⁴.

¹⁰⁹ H2, s. 202—203.

¹¹⁰ [P]. Konrad, *Das Ordinationsalbum...*, s. 28, poz. 129. Wg H2 (s. 203) powołanie do Swojczyc nastąpiło w roku 1652. Por. PL, s. 103.

¹¹¹ H2, s. 203, 205. — *Liber ceremoniarum templi Mariae Magdaleneae*. WAP we Wrocławiu, rkps P 79m. Czytamy tam: „1689 Adamus Regius ex Neapoli huc translatus et introductus 13 Sept. — Obiit 8 Decembr. 1701 h. 10 pomer.” — Por. N. Pol, *Hemerologion...*, s. 454, dopisek. BUW, egz. Ya 104.

¹¹² H2, s. 90—94, 203—204 (por. PL, s. 105—106, przypis *). — WAP we Wrocławiu, rkps Rep 135 C, s. 618, nr 158. — J. S. Broestedt [diakon w kościele św. Elżbiety we Wrocławiu], ... *Monumentum...* Wratislaviae 1721. Tu z powodu zgonu napisano na s. 1: „Genitorem habuit Adamum Regium theologum Vratislaviensem...” Por. czasopismo Rübezahle, 1874, s. 469.

¹¹³ Druk okolicznościowy: G. Krantz, *An dem Leben der... Frauen Maria gebohrnen Klarin des... Adami Regii...* Wittib... Breslau [1712].

¹¹⁴ H. Trusius, ...*Calathus poeticus...*, (s. 30—31). — Ch. Riemann, *Tessera decas...*, s. 4 nlb.

INDEKS SKRÓTÓW

Decanus — Decanus Collegii Theologici in Academia Wittebergensi Johannes Andreas Qvenstedt, *SS. theol. D. prof. publ. et electoralium alumnorum ephorus...* Wittebergae (1669).

EHR — S. J. Ehrhardt, *Presbyterologie des evangelischen Schlesiens*. Cz. 1. Liegnitz 1780. Cz. 2. Liegnitz 1782.

H1 — M. Hankius, *Vratislavienses eruditionis propagatores...* Lipsiae 1701.

H2 — M. Hankius, *Monumenta pie defunctis olim erecta*. Vratislaviae — Lipsiae 1718.

OL — E. Oloff, *Polnische Liedergeschichte...* Dantzig 1744.

PE — A. Pantke, *Der evangelischen Kirchen zu St. Elisabeth in Bresslau Pastores*. Bresslau 1713.

PL — A. Pantke, *Lebensbeschreibungen aller bresslauischen Kirchenlehrer...* Bresslau 1756.

CUN — J. H. Cunradi, *Silesia togata*. Lignicii 1706.

DODATEK

Po złamaniu tego tekstu dotarłem do nowych archiwaliów (WAP w Bydgoszczy, Oddział w Toruniu, rkps II 2, s. 58, fol. 49,52) z danymi o Janie Herdenie. Był on synem — również Jana — ławnika (1629—1638) na przedmieściu toruńskim, gdzie zamieszkiwali prawie sami Półacy. Jego matką była Barbara z domu Kissling. Ojciec umarł mu w r. 1638, matka — 14 II 1639. Z pierwszą żoną, córką Tobiasza Kisslinga, budowniczego i inspektora młynów — miał nasz Herden siedmioro dzieci.

Powyższe dane uzupełniają i prostują przypis 73.